

Det moderna tar plats i staden

Det här är Stockholms city i mitten av 1960-talet. Nästan hela citykärnan hade rivits och en stor grop, känd under namnet "Riksgropen", hade grävts vid nuvarande Sergels torg.

Gamla Klarakvarter revs för att ge plats åt det nya och moderna. Sakt men säkert blev stockholmarna trötta på det urskillningslösa rivningsraseriet som drabbat Stockholm.

Reaktionen blev till aktion när 13 nyutslagna och vårskira almar började sågas ner i Kungsträdgården i början av 1970-talet för att ge plats åt en tunnelbaneentré.

Striden om almarna blev en vändpunkt

"Striden om almarna" är en av de mest kända folkliga aktionerna i Sveriges moderna historia. Aktionen stoppade en planerad tunnelbanenedgång.

Det var sedan länge beslutat i god demokratisk ordning att en av de två planerade biljetthallarna till tunnelbanestationen Kungsträdgården skulle ligga i själva Kungsträdgården, närmare bestämt vid Tehuset under de 13 almarna.

Vilda protester

När motorsågarna skulle börja decimera almdungen just då den stod som vackrast i maj 1971, struntade dock folkviljan i de demokratiska besluten och gjorde allt för att stoppa nedsågningen. Ett sätt var att hänga upp hängmattor i träden.

Aktionen lyckades och ledde till en vändpunkt i Stockholms stadsplanering. Tunnelbanenedgången ritades om och inte förrän 1987 öppnades den på Arsenalsgatan.

Makalös återuppstår i Kungsträdgården

Ursprungstanken med station Kungsträdgården var att den skulle bli en storstation liksom T-Centralen och den mest representativa av alla innerstadsstationerna.

Den skulle bli en knutpunkt för trafikanterna från Järvafältet, Nacka och de sydöstra förorterna, men någon sådan förbindelse byggdes ju aldrig. Med tanke på stationens centrala läge och närhet till betydande kulturinstitutioner var det ändå viktigt med en representativ miljö.

1600-tals praktpalats inspirerade

Inte oväntat är det Stockholms mest makalösa palats någonsin som fått dela med sig av inspiration och prakt. En prakt som på sin tid, 1600-talet, var så bländande att palatset just fick heta Makalös. Det låg alldeles nära stationen, på Kungsträdgårdsgatan mitt emot Operan, och brann ner till grunden 1825.

Urberget skapar en spännande grotta

Kungsträdgårdens tunnelbanestation, konstnärligt gestaltad av Ulrik Samuelson, var genombrottet för tanken att urberget och grottan kunde användas för ett spännande och nydanande samarbete mellan arkitekt och konstnär. 1977, då stationen invigdes, hade beslutsfattarna övertygats om fördelarna med att låta berget tala ostört, utan extra väggar eller tak.

Medelväg i grottförsök

Masmo blev den första experimentstationen när SL ville undersöka resultatet om man övergav 1960-talets byggande med "rum i rummet" och i stället lät berget vara naket, bara täckt med armerad sprutbetong.

Grundidén för grottarkitekturen var nämligen att låta det utsprängda berggrummets mjuka linjer kontrastera mot ett fåtal, väl utformade byggnadselement.

Grottidén mötte motstånd

Idén med grottstationen mötte länge motstånd hos politiker och andra beslutsfattare. Man var rädd för att vatten, sand och sten skulle kunna ramla ner.

Väggar och tak byggdes därför i genombruten sträckmetall som skulle dölja eventuella fuktskador och saltutfällningar på sprutbetongen, men framförallt ge resenärerna ett ombonat men ändå luftigt rum. Metallnätet kunde färgas i klara färger som bara svagt lät det mörkmålade berget skina igenom.

Föregångare till många stationer

Masmö, konstnärligt gestaltad av Staffan Hallström och Lasse Andreasson, invigdes i januari 1972. Stationen blev prototypen för

fortsatt utbyggnad av en hel rad stationer norrut.

Prisbelönta grottor

Genombrottet för grottstationerna kom med stationerna Stadion och Tekniska högskolan. De rönt stor uppskattning bland resenärerna och fick dessutom SARs (Svenska Arkitekters Riksförbund) Kasper Salin-pris 1973.

Motiveringen till priset löd:

"De två tunnelbanestationerna är exempel på en enkel, tydlig och stimulerande miljö som åstadkommit genom framgångsrik samordning av funktionella och tekniska krav med nyskapande konstnärlig fantasi och uttryckskraft. De visar det konstnärliga uttryckets stora roll och möjligheter i den fysiska miljön och tjänar därigenom som förebilder för utvecklingen av den kollektiva miljön."

Fria bergytor med konst

Den sträckmetall som dominerade prototypen Masmö var dock för många en symbol för fascism och rigiditet. Konstnärerna på båda de nya stationerna kämpade hårt för att få bort den stela

sträckmetallen och lyckades delvis, och det är till dessa fria ytor där berget bryter igenom, som de konstnärliga insatserna koncentrerats.

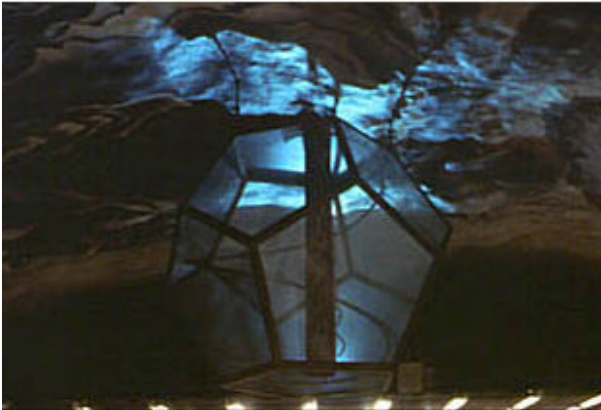
Konsten knyter an till verksamheten

De båda stationernas konstnärliga teman knöts till den verksamhet som försiggick ovan jord. På Stadion visade Enno Hallek och Åke Pallarp hur man skapar en grottstation med ett glatt, lätt och lekfullt intryck. Ett M med fötter kilar iväg mot Musikhögskolan.

Följer man ett slingrade S med pilhuvud mot Stockholms stadion hittar man snart en uppförstoring av Olle Hjortzbergs affisch med nakna atleter och vajande fanor från olympiaden i Stockholm 1912.

En lektion i naturlagarna

Medan utsmyckningen av Stadion kan betecknas som en grund med adderade detaljer, visar scenografen Lennart Mörk på Tekniska högskolans tunnelbanestation hur man på ett suveränt sätt kan gestalta rummets helhet.

Stationen är utformad som en koncentrerad lektion i vår historias uppfattning av naturlagarna, från Platon till Copernicus, Descartes och Einstein. Den blå dodekaedern, tolvsidningen av glas, hänger i mittvalvets tak och är en symbol för Etern, det vill säga universum, som påminner om Platons syn på omvärlden.

Själva stationsrummet är kraftfullt, jordnära och färgat som myllan. Mot detta står information från den tekniska världen parad med oväntade dikt- och bildcitat från Shakespeare och Leonardo da Vinci.

Knallröd 1970-talsprogg i Solna centrum

När tunnelbanan rullar in på Solna centrum är det som att komma in i jordens mitt med magman glödande i dovt rött. Sänker man blicken hamnar man i en oändligt lång, svensk granskog. Vid närmare anblick får den flammande rödheten ett nytt budskap.

Kanske en trotsig näve knuten till kamp? För där, mitt i granskogen, syns en rad engagerade motiv från norrländsk avfolkningsbygd, med flyttot och djur som hukar under fabrikenas utspydda rökmoln.

Konstnärerna Anders Åbergs och Karl-Olov Björks kontrakterade uppdrag var i och för sig att måla granskog under en röd himmel, men främst att skildra det gamla Hagalund i Solna i en rad montrar.

Norrlandsmotiv i granskogen

Under arbetets gång började plötsligt de båda konstnärerna, förmodligen inspirerade av 1970-talets progressiva rörelse och ivrigt påhejade av byggarbetarna, att måla sina norrlandsmotiv insprängda i den sammanbindande skogshorizonten.

Av Hagalundsmontrarna blev bara några gjorda överhuvudtaget och därefter svårt vandaliserade. Trots detta tycks resenärerna märkligt nog få en nostalgisk upplevelse av den gamla Hagalundsstämningen, snarare än att känna sig förflyttade till Norrland. Förklara det, den som kan! Anders Åberg och Karl-Olov Björk är bara några av de konstnärer som i tunnelbanan dokumenterade 1970-talets radikala tidsanda. Andra valde att gå helt i motsatt anda och utnyttja grottstationernas goda förutsättningar för mystik.

Den glömda staden

Tänk om glömda kulturlager och fragment hade hittats när tunnelbanan byggdes? Tänk om till och med en glömd stad hade upptäckts och omsorgsfullt grävts ut?

På Rådhusets tunnelbanestation kommer tåget utrusande ur en rikt ornamenterad 1600-talsportal, som av en slump verkar framborstad ur det mjukt gul-rosa sedimentet av konstnären Sigvard Olsson. Färgen kommer från det förslag konstnären lämnade in, enbart bestående av en puderdosa, fyra A4-sidor text och tre färgprover.

Nedsjunken skorsten

På plattformen står sockeln till en gigantisk skorsten. Den ser ut att ha långsamt sjunkit nedåt under årtusenden, alltmedan det moderna Stockholm växte upp runt omkring. Utsmyckningen är en kopia av skorstenssockeln på Separators fabrik som tidigare låg på Kungsholmen.

En Tolkiens bergasal

Namnet Västra skogen inspirerade konstnären Sivert Lindblom till att frammana en stämning av bergsalarna i Tolkiens sagor.

På plattformarna ligger Lindbloms karaktäristiska ansiktsprofiler som sfinxer och betraktar tågen. Under valven mellan spåren ligger former i cementmosaik som övergivna skallar och bidrar till den lite kusligt mystiska kultplatsstämningen, långt från Åbergs och Björks realism i Solna centrum.

Fönster mot himlen

Den senaste stora satsningen på utsmyckning i tunnelbanan skedde i samband med utbyggnaden av Södra Järvabanan i början av 1980-talet.

Det hade länge klagats på att tiden för samordning mellan konsten och den övriga inredningen på stationerna varit för kort och att mycket därför fått karaktär av kompromisser och nödlösningar.

Konstnärerna valdes den här gången ut innan övriga entreprenörer hade kontrakterats, hela sju år innan stationerna skulle öppna.

Tävlingsbidrag blev verklighet

De konstnärliga förslagen vaskades fram genom en öppen tävling, en metod som inte tillämpats på många år. Till juryns stora glädje hittades lämpliga förslag till alla de nya stationerna ur de 257 bidragen.

Den tekniska stationslösningen hade förbättrats ytterligare. Eftersom man bara behövde en uppgång i stationens ena ände, kunde stationerna byggas i trumpetform med ett enda valv som spände över båda spåren och plattformen.

Japanska fönster mot himlen

I Vreten skapade en av de utländska konstnärer som SL anlitat, den japanske men i Sverige bosatte konstnären Takashi Naraha, en underbar kontrast med en stark underton av japansk förfining och minimalism. En mörk grotta möter resenären, men en blick på de omgivande väggarna och taket avslöjar små fönster mot himlen.

Fossila fragment

I Duvbo har konstnären valt att skapa en mörk grotta, men till skillnad från Narahas koppling till himlen på Vretens station, har Gösta Sillén grävt sig ner i underjorden.

I något så unikt som en helt skulptural station har han "hittat" fantastiska former, mystiska fossiler, fragment av en glömd tidning, de halvt utsuddade spåren av en bild i en märklig symfoni.